

Yeni İletişim Teknolojileri ve Siber Zorbalık: Bir Literatür Taraması

New Communication Technologies and Cyberbullying: A Literature Review

ÖZET

Gençler ve çocuklar arasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım oranlarının çok yüksek olması bu teknolojilerin onlar üzerindeki etkilerini önemli bir araştırma alanı haline getiriyor. Çok genel olarak bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla akranlara zorbalık edilmesi ve tacizi olarak tanımlanan siber zorbalık da bu bağlamda öne çıkan bir konu. Dünya genelinde önemli bir sorun olduğu görülen siber zorbalık bağlamında oluşan literatürü taramayı amaçlayan bu çalışma teknolojik aracın toplumun örgütlenme sürecinde ne gibi kapasiteler yarattığını, siber zorbalık vakalarında kullanıcıların kültürel geçmişlerini ve öznelerin etkileşimini tarihsel-toplumsal süreçlere bağlı olarak değerlendirilmektedir. Siber zorbalık genel olarak gençlere-çocuklara atfedilen çeşitli kişilik özellikleri, teknoloji kullanımının artması, cinsiyet, yaş gibi değişkenler üzerinden çalışılıyor. Çocuklar ve gençler arasında görülen bu şiddet biçimine dünya genelinde rastlanıyor olması siber zorbalığın toplumsal nedenleri olduğunu gösteriyor. Bu çalışma siber zorbalık bağlamında ortaya çıkan literatürü bu bireyselleştirilmiş bakış açısının ötesinde mevcut toplumsal yapıyla ilişkisi bağlamında değerlendirmenin önemine vurgu yapmayı amaçlıyor.

Anahtar Kelimeler: Siber Zorbalık, Yeni Medya, İletişim Bilimleri, İnternet, Gençlik.

ABSTRACT

The extensive use of new communication technologies by youngsters leads us to think about their effects on them. Therefore cyberbullying is a capital issue which is defined generally as an act to harass, threaten, embarrass or target another person via digital devices. This study aims to examine the literature on the matter evaluating potentials of new media technologies and considering the framework of cultural history and interactivity of the subjects. Cyberbullying is often studied over variables such as personality differences among youngsters, increase in media use, sex and age. The prevalence of this international concept tells us that it has societal grounds. This study seeks to underline the importance of dealing with this problem in the concept of society rather than individual differences departing from the literature on this field of research.

Keywords: Cyberbullying, New Media, Communication Sciences, Internet, Youth

GİRİŞ

Yeni iletişim teknolojileri sosyal bilimlerin birçok alanı açısından anahtar bir kavram haline gelmiş durumda. Yaşanan teknolojik dönüşümün toplumsal etkilerinin farklı disiplinler tarafından ele alınmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan siber zorbalık; genel olarak yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla akranlara zorbalık edilmesi ve tacizi olarak tanımlanmaktadır. Yapılan çalışmalar siber zorbalığın dünya genelinde önemli bir sorun olduğunu ortaya koyuyor (Kowalski vd., 2014, s.1073). Siber zorbalığın anksiyete, depresyon, madde bağımlılığı, uyku sorunları, fiziksel semptomlar, akademik başarının düşmesi, devamsızlık ve okuldan kaçma, okulu bırakma, cinayet ya da intihar gibi pek çok olumsuzluğa neden olması konuya ilişkin gerek akademik ilgiyi gerekse okulların ve ailelerin ilgisini artırıyor (Ybarra vd., 2012, s. 53).

Siber zorbalık ile ilgili son yıllarda geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Konunun ele alınışında odaklanılan meselelerin çeşitliliği, teknoloji-toplum ilişkisinin ele alınışındaki kuramsal farklılıklar ve konunun sadece akademisyenlerin ilgilendiği bir alan olmaması çok farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açıyor. Yapılan çalışmaları sınıflandıran Pimienta esas olarak üç farklı perspektifin alana hâkim olduğunu söylemektedir. Bunlar:

- ✓ Teknoloji temelli yaklaşımlar: Bu yaklaşım kullanımın ortaya çıkardığı sonuçlardan çok çok araca yoğunlaşmaktadır. Kamusal alanda ve özel alanda yapılacak düzenlemeler, siber gözetleme ile siber zorbalığın önlenmesi ele alınan temel konulardır.
- ✓ İçerik ve uygulama temelli yaklaşımlar: Ebeveynler ve öğretmenler tarafından siber zorbalığın önlenmesi için geliştirilecek pedagojik stratejiler bu yaklaşımların içeriğini oluşturmaktadır.
- ✓ Paradigma Değişimi: Bu yaklaşım konuyla ilgili araştırmalardan yola çıkarak hangi toplumsal ilişki

¹ Prof. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul, Türkiye

² Prof. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul, Türkiye

Zeliha Hepkon¹
Oya Şakı Aydın²

How to Cite This Article

Hepkon, Z. & Şakı Aydın, O. (2023). “Yeni İletişim Teknolojileri ve Siber Zorbalık: Bir Literatür Taraması”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(72): 3669-3676. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.70288>

Arrival: 26 April 2023
Published: 30 June 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

biçimlerinin dönüşmesinin siber zorbalığı etkilediğini analiz etmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımda teknolojik aracın toplumun örgütlenme sürecinde ne gibi kapasiteler yarattığı, siber zorbalık vakalarında kullanıcıların kültürel geçmişlerini ve öznelerin etkileşimini tarihsel-toplumsal süreçlere bağlı olarak değerlendirmektedir (aktaran Torres vd., 2016).

Siber zorbalık konusunda yapılan çalışmalarda ilk iki perspektifin ağırlıklı olduğu, toplumsal-kültürel süreçlerin, şiddeti üreten yapısal nedenlerinin çok sınırlı olarak ele alındığı görülüyor. Konuyla ilgili çalışmaların daha çok betimleyici çalışmalar olması, teorik bir çerçevenin oluşturulamaması önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkıyor (Barlett, Gentile vd., 2013, s.301). Yapılan az sayıdaki çalışmada sosyal enformasyon işleme, sosyal bilişsel ve genel şiddet modelinin temel alındığı görülüyor (Kowalski vd, 2014, s. 1110). Siber zorbalık genellikle kişilik özellikleri, teknoloji kullanımının artması, cinsiyet, yaş gibi değişkenler üzerinden çalışılıyor. Çocukların ve gençlerin siber zorba, kurban ya da zorba-mağdur olması yapılan çalışmaların da ortaya koyduğu gibi bu değişkenlerle ilişkili ancak siber zorbalık pratiklerine dünya genelinde rastlanıyor olması konunun önemli toplumsal nedenleri olduğunun da önemli bir göstergesi. Mevcut eğitim sisteminin yaratıcılığı önleyen, bilinci bastıran ve eleştirel düşüncenin gelişmesine engel olan niteliği (İnal, 1992, s. 799) çocuklar ve gençler arasındaki iletişim sürecini de belirliyor. İletişim ortamı araçsallaşılıyor; taraflarının özgür, bilinçli ve eşit konumda olabildiği gerçek bir iletişim mümkün olamıyor (Oskay, 2016, s.111). Bu çalışma siber zorbalık bağlamında ortaya çıkan literatürü mevcut toplumsal yapının oluşturduğu iletişim ortamıyla ilişkisi bağlamında değerlendirmeyi amaçlıyor.

Yeni İletişim Teknolojileri, Çocuklar ve Gençler: Nasıl Bakmalı?

Gençler ve çocuklar arasında yeni iletişim teknolojilerinin kullanım oranlarının çok yüksek olması (Smith vd., 2008, s. 376) bu teknolojilerin gençler ve çocuklar üzerindeki etkilerini önemli bir araştırma alanı haline getiriyor. Yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal, politik ve kültürel etkileriyle ilgili çalışmalarda teknolojiye erişim/yaygınlık/kapasite sorunlarından, ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere, kamu güvenliği, e-suçlar gibi konulara, küresel iletişimin demokratik süreçlerdeki etkisine, ekonomik gelişme ve ticaretin canlandırmasındaki rolüne kadar birçok konu ele alınıyor. Diğer yandan bunlara bağlı olarak teknolojinin toplumsal ilişkilerin ve kimliklerin yeniden tarif edilmesindeki etkisine, özgürleştirici potansiyelinden, iletişim alanındaki ticarileşmenin sonuçlarına kadar pek çok başlık mevcuttur (Livingstone, 2005, s. 11).

Yeni iletişim teknolojileri-toplum ilişkisi bağlamındaki çalışmalarda iki meselenin ön plana çıktığı görülüyor. Bunlardan birincisi teknolojinin bir toplumsal “fail” olarak ele alınıp alınamayacağı konusunda yürüyen tartışmadır. İkincisi ise iletişim teknolojilerinin toplumsal süreçlerdeki rolü konusunda iyimser ve kötümser yaklaşımlar arasındaki tartışmadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalarda da hem çocuklar ve gençler üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanan yaklaşımlara hem de internetin dünyayı devrimci bir şekilde dönüştürdüğünü ve “dijital yerliler” olarak nitelenen bir kuşak yarattığını iddia eden, teknolojiyi bir toplumsal “fail” olarak gören yaklaşımlara sıkça rastlıyoruz. Bek ve Aygün (2014) her iki yaklaşımca yapılan çalışmalarda bir kuşağın homojen olarak tanımlanmasının kendi başına sorunlu olduğunu söyleyerek önemli bir noktayı vurgulamaktadırlar. Yeni teknolojilerin kullanımında hem fiziksel erişim eşitsizliği hem de çocukların ve gençlerin erişimleri, kullanım biçimleri, becerileri ve anlamlandırmaları arasındaki farkların belirleyici olduğu çoğunlukla unutulmaktadır (Bek ve Aygün, 2014, s. 133). Siber zorbalık bağlamında üretilen literatüre baktığımızda da konunun ağırlıklı olarak bu çerçevelerle değerlendirildiğini görüyoruz. Yeni iletişim teknolojilerinin hayatımıza girmesiyle birlikte dijital çağa girildiği, yaşadığımız hayatın devrimci bir biçimde dönüştüğünü söyleyen yaklaşımlar (Kowalski vd., 2014, s. 1073-1074) yeni iletişim teknolojilerinin bir özgürlük ortamı yarattığı, toplumsal bağları güçlendirdiği de iyimser yaklaşımlarca ileri sürülüyor (Henderson and Gilding, 2004; Mesch and Talmud, 2006). Yapılan çalışmalarda yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının artmasının siber zorbalık oranlarını artıracağı yönündeki sonuçlar olumsuzlukları vurguluyor (Smith vd., 2008). Çevrimiçi ortamların çocuklar ve ergenlerin öfke gibi olumsuz duygularını ifade ettikleri yerler olarak görülüyor (Erdur-Baker, 2009, s. 110). Ybarra ve arkadaşları (2012) yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı “anonimliğin” çocukların ve gençlerin gerçek hayatta olduğundan daha saldırgan bir kişiliğe bürünmesine neden olduğunu söylüyor. Ayrıca bu teknolojilerin gerçek dışı kimliklere, başkasının ekran isimleriyle zorbalık yapanlara ve intikam almak isteyenlere de uygun ortam yarattığı da ifade ediliyor (Kowalski vd., 2014).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin çocuklar ve gençler için çok önemli fırsatlar yarattığı ancak siber zorbalık pratiklerinde görüldüğü üzere öfke ve olumsuz duyguların ifade edildiği yerlere dönüşebileceği genel olarak sıkça vurgulanıyor. Ancak çocuklar ve gençlerin öfke ve şiddete duyduğu yatkınlık ve mevcut sistemin yarattığı yarışmacı ve bireyci toplumsal ahlak arasında bir ilişki kurulmuyor. Teknolojik gelişmenin sunduğu

yeni olanaklar insanca olmayan hayat karşısındaki “horlanmışlık” duygusunun yarattığı şiddet eğilimine (Oskay, 2016, s. 66) aracılık ediyor. Küresel kapitalizmin kutsadığı rekabet; güçlü-zayıf arasındaki mücadelenin meşrulaştırılması üzerine kurulu kültürel ortam yeni şiddet yöntemlerini yeni teknolojiler aracılığıyla üretiyor.

Siber Zorbalık: Kavramsal Çerçeve

Siber zorbalık dünya genelinde yaşanan bir sorun olarak ortaya çıkıyor. Ancak siber zorbalığın yaygınlığı ve tanımı konusunda çok farklı değerlendirmeler yapılmaktadır (Kowalski vd., 2014). Kavrama ilişkin çok farklı tanımların olmasına dikkat çeken Tokunaga (2010) tanımlama konusundaki farklılıkların siber zorbalığın yaygınlığı konusundaki değerlendirmeleri de etkilediğini söylemektedir. Akademisyenlerden kanun koyuculara, politika yapıcılardan okul idarecilerine kadar çeşitli kesimlerin farklı tanımlar yapması ölçme sürecinde de farklı sonuçların ortaya çıkmasını getirmektedir (Patchin ve Hinduja, 2015, s. 69-70).

Siber zorbalık, en genel biçimde “elektronik bağlamda e-posta, bloglar, anlık ileti, sosyal ağlar vb. gibi araçlarla gerçekleşen, kasti, tekrar eden ve güç eşitsizliği üzerinden gerçekleşen şiddet” olarak tanımlanmaktadır (Kowalski vd., 2014, s. 1074). Patchin ve Hinduja (2015) çalışmalarında siber zorbalık tanımlarında dört özelliğin öne çıktığını vurgulamaktadır:

- ✓ Tekrar: Zorbalık olarak görülen davranışın tekrarı konusunda çevrimiçi içeriğin önemli bir farkı vardır. Mesajın ya da sosyal medya yorumunun siber zorbalık olmadığı söylenebilir. Oysa çevrimiçi içerik viral olarak yayılabildiğinden çevrimdışı içerikten farklı olarak ve tek bir paylaşım bile başkaları tarafından görülüp, yeniden paylaşılabilirliği için siber zorbalık olarak tanımlanabilir.
- ✓ Niyet: Bilinçli zarar verme isteğinin olması
- ✓ Zarar verici davranış: Kişi fiziksel olarak, psikolojik olarak, ilişkisel olarak zarar görür.
- ✓ Güç eşitsizliği

Siber zorbalığın yaygınlığı konusunda farklı oranların olduğu görülmektedir. Patchin ve Hinduja 2011’de yaptıkları çalışmada hakemli dergilerde yayınlanan 35 makalede siber zorbalık konusunda %5.5’ten %72’ye kadar farklı oranların çıkmış olduğunu görmüşlerdir (Patchin ve Hinduja, 2013). Bu farklı oranlara rağmen bu çalışmalar kayda değer bir sayıda çocuğun bu sorunu yaşadığını ortaya koymaktadır (Patchin ve Hinduja, 2013, s. 712). Yapılan çalışmalarda genellikle yaş, cinsiyet, okul başarısı ve teknoloji kullanımı değişken olarak ele alınmıştır (Huang ve Chou, 2010).

Diğer taraftan, siber zorbalık vakalarının artma eğiliminde olup olmadığı konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı çalışmalarda teknolojinin gelişmesine bağlı olarak siber zorbalığın arttığı söylenmektedir (Slonje ve Smith, 2008). Oysa bazı araştırmacılar ise son birkaç yılda bir değişiklik yaşanmadığını ifade etmektedirler (Olweus, 2013). Aynı oranda kalsa ya da yükselse de çeşitli çalışmalarda zorbalık/kurbanlık rastlanma sıklığı konusunda da farklılıklar bulunuyor (Del Rey, Ortega Ruiz vd. 2015, s.142). Yapılan çalışmaların farklı yaş gruplarında, farklı yerlerde gerçekleşmesi temel alınan ölçme sıklıklarının farklı olmasında belirleyici oluyor (Kowalski vd., 2014, s. 1108).

Siber zorbalığı kavramlaştırırken siber zorbalığın çok farklı biçimlerde ve çok farklı yerlerde gerçekleştiğini hatırlamak gerekir. Bilgisayar ya da mobil telefonla tehditkâr mesajlar göndermek, mağdurun sosyal ağlardaki sayfasına aşağılayıcı ve tacizci mesajlar yazmak ya da izin almadan alay edici, küçük düşürücü fotoğraf ve video yüklemek örnekler arasındadır (Patchin ve Hinduja, 2013,s. 711). Siber zorbalığın çeşitleri şu şekilde sınıflandırılır:

- ✓ Kötü söz söyleme
- ✓ Taciz: hedefe tekrar tekrar gönderilen rencide edici mesajlar
- ✓ Kişisel bilgilerin kişinin rızası olmadan diğerleriyle elektronik ortamda paylaşılması
- ✓ Dışlama: Kişinin yakın arkadaş çevresinden dışlanması
- ✓ Taklit: Kurbanın ismiyle mesaj yaymak
- ✓ Siber takip: Elektronik araçlarla tekrar eden tehdit mesajlarıyla bir kişinin takip edilmesi
- ✓ Kişinin rızası olmadan çıplak görüntüsünün başkalarına gönderilmesi (Kowalski vd., 2014,s. 1074).

Siber zorbalık konusunda yapılan çalışmalarda konuyla ilgili öğrenciler, zorba, kurban, zorba-kurban ve izleyici olarak sınıflandırılıyor. Bu sınıflandırma yapılırken her kategoriye ilişkin belirli kişilik özellikleri tanımlanıyor. Buna göre zorbalıktan akranlarını kontrol etme, popüler olma, izleyici edinme gibi amaçlarla

saldırgan eylemi gerçekleştirmektedir. Bu sınıflandırmaya göre fiziksel olarak güçlü, kendine güvenen ve pozitif iç bakışa sahip, ortalama okul başarısı olan ve genellikle “popüler” kişilerdirler. Kurbanlar özgüveni zayıf, güçsüz kişilik özelliklerine sahipken; zorba-kurbanlar ise saldırıya benzer bir biçimde karşılık veren kişiler olarak tanımlanmaktadır (Arıca vd., 2008, s. 254). Siber zorbalıkla kişilik özellikleri arasında kurulan bu tür bir neden-sonuç ilişkisi sorunun bireyselleştirilmesine neden olmaktadır. Mevcut eğitim sistemi rekabetçi, “girişimci”, hedefe ulaşmak için bütün yolları zorlayan çocukları ve gençleri “makbul” olarak gören bir bireysellik anlayışına sahiptir. Bu tarife uymayanlar ise “özgüveni zayıf”, “güvensiz” olarak kategorize edilmektedir.

Zorbalık-Siber Zorbalık: Farklar

Zorbalık akranlar arasında tekrar eden kasti şiddet olarak (Olweus, 2013), siber zorbalık ise çok basit biçimde bilgi ve iletişim teknolojileri üzerinden yapılan bilinçli ve tekrar eden zorbalık olarak tanımlanıyor (Erdur-Baker, 2009, s.109). Siber zorbalık geleneksel zorbalık biçimleriyle üç konuda ortaklığa sahiptir: Bir saldırganlık biçimidir, güç eşitsizliği olan bireyler arasında gerçekleşir ve sık sık tekrar eder (Olweus, 2013; Tokunaga, 2010). Siber zorbalığın öne çıkan farklılıkları şöyle özetlenebilir:

- ✓ İçerik tekrar tekrar üretilebilmektedir. Tekrar üretilebilme konusundaki temel mesele bir kişinin çok kolaylıkla bir mesajı kopyalayıp adres defterindeki herkese iletebilmesidir. Böylelikle bir tuşa basarak zorbalık yapan kişinin ötekilere defalarca zarar verebilmesi olanaklıdır.
- ✓ Kurban ve zorba arasındaki güç dengesizliğinde ise dengesizliğin bilişim okuryazarlığı ile ilgili olması
- ✓ Zorbanın “görünmezliği ve anonimliği”nin yeni teknolojilerle mümkün olması, zorbanın kim olduğunun genelde bilinmemesi de diğer önemli fark olarak ortaya çıkıyor (Ybarra vd., 2012). Anonimliği önemli bir fark olarak gören yaklaşımlar anonimliğin yakalanma korkusunu azalttığını belirtmektedir. Anonimlik de kurban açısından bir güçsüzlük hissi yaratır. Yapılan çalışmalar kişilerin yüz yüze söyleyemedikleri ya da yapamadıkları şeyleri anonim olarak yapabildiklerini göstermektedir. Bu anonimlik siber zorbalığın potansiyel faillerini geleneksel zorbalığın faillerine göre eyleme geçirebilmektedir (Kowalski vd., 2014, s.1107). Anonimliğin diğer bir yan etkisi yüz yüze iletişimde zorbanın kurban üzerindeki etkisini görebilmesidir. Siber zorbalıkta failin kurban üzerindeki etkisini doğrudan görme yolu yoktur. Muhtemel bir empati şansı belirgin bir şekilde ortadan kalkmıştır (Kowalski vd., 2014, s. 1107).
- ✓ İletişim sürecinde duygusal tepkinin olamaması diğer bir özelliktir. İnsanlar yüz yüze iletişim kurduklarında beden diliyle nasıl hissettikleriyle ilgili ipuçları verirler. Bu etkileşim çevrimiçi iletişim sırasında gerçekleşmemekte ve yaşanan şiddetin derecesini artırabilmektedir.
- ✓ İletişim sürecinin kontrol edilemez oluşu: Birçok çevrimiçi iletişim ortamında moderatör bulunmamaktadır, filtreden geçmeyen içerikler iletişim ortamını paylaşan herkese ulaşabilmektedir.
- ✓ İletişim içeriğinin görelî kalıcılığı: İletişim sürecinde üretilen tüm içerik birisi onları silene kadar kalabilmektedir.
- ✓ İletişim sürecinin zaman ve mekân sınırlaması olmaması önemli bir fark olarak ortaya çıkıyor. Zorbalık teknolojik imkânlar nedeniyle çok daha geniş bir ölçekte gerçekleşiyor; okul sınırlarını aşıyor olması. Geleneksel zorbalık genellikle okul saatlerinde ve okulda gerçekleşirken (siber zorbalıkta siber zorbalık davranışı 7/24 gerçekleşebiliyor. Buna ek olarak siber zorbalık aracının doğası nedeniyle çok daha geniş bir izleyicisi bulunur. Geleneksel zorbalıkta izleyici sadece okuldaki izleyicilerken, siber zorba binlerce kişiye ulaşabilir (Kowalski vd., 2014, s. 1107; Sabella vd., 2013, s. 2704).

Türkiye’de Siber Zorbalık Çalışmaları

Genel çerçeveden baktığımızda, Türkiye’de 2010 sonrası çocuklarda akıllı telefon ve sosyal medya kullanımının artışına bağlı olarak siber zorbalık diye tanımlanabilecek olay sayısında artış ve tüm bunlara bağlı olarak akademik bir ilgi de ortaya çıkmıştır. Özellikle 2010 yılından bu yana başta eğitim bilimciler olmak üzere psikologlar ve iletişimciler bu konuya ilişkin çok sayıda çalışma gerçekleştirmişlerdir. 2010-2016 yılları arasında Türkiye’de Siber Zorbalık alanında yapılan araştırmaları inceleyen bir çalışmanın bulgularına göre (Korucu vd., 2016) konuyla ilgili en çok 2013 ve 2015 yıllarında çalışmaların yapıldığı ve genelde nicel araştırma metotlarının kullanıldığı görülür. Konuya ilişkin 36 makalenin ve 31 tezin incelendiği araştırmanın verilerine göre, siber zorbalıkla ilgili bu çalışmalarda büyük çoğunlukla öğrenci gruplarına (301-1000 kişi arasında değişen büyüklükteki) anketler uygulanarak siber zorbalıkla farklı değişkenlerin ilişkisi araştırılmıştır. Bu değişkenler arasında öne çıkanlar; cinsiyet, yaş, teknolojiye erişim unsurlarıdır. Diğer taraftan yaş değişkeni ele alındığında, araştırmaların %50’sinin lise çağındaki çocukları ele aldığı görülür. İkinci sırada ortaokul öğrencileri gelir. Şüphesiz ki, yaşın ilerlemesine bağlı olarak çocukların sanal ortamlarda daha fazla

vakit geçirdiği ve buna bağlı olarak zorba ya da kurban olma ihtimallerinin de artış göstereceği düşünülmektedir. Anket yönteminin ağırlıklı olarak uygulandığı araştırmalarda özellikle 2011 yılında Çetin, Yaman ve Peker tarafından geliştirilen Siber Mağdur-Zorba ölçeğinin (Çetin vd., 2011), veya Ayas ve Horzum (2010) tarafından geliştirilen “Siber Zorba ve Kurban Ölçeği”nin kullanıldığı görülmektedir.

Niceliksel olarak yapılan çalışmaların kapsamına kabaca baktıktan sonra içerik ve örneklem açısından öne çıkan bazı çalışmalara kısa ele alacak olursak 2011 yılında yayınlanmış olan bir çalışma daha az ele alınan bir örneklem olan üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. 254 öğrenci ile gerçekleştirilen araştırmada sosyo-ekonomik değişkenlerdence, kişilerarası problemlerin siber zorbalığı veya mağdurluğu yarattığı bulgulanmıştır (Akbulut, 2011).

Yine 2011 yılında İlköğretim okullarında siber zorbalık üzerine yapılan bir çalışmada, Bolu ilindeki 2082 öğrenciyle bir anket gerçekleştirilmiştir (Kavuk ve Keser, 2011). Anketin amacı Siber Zorbalık yapma ve mağduriyet durumlarını tespit etmek olarak ifade edilmiştir. Çalışmanın tartışma bölümünde öne çıkan bulgulara bakacak olursak cinsiyete bağlı olarak siber zorba veya kurban olma oranlarında farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu çalışmada erkek öğrencilerin hem siber zorba hem de kurban olma oranı kızlardan çok daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Burada araştırmacılar cinsiyet ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi benzer çalışmalardan örneklerle tartışmışlardır. Bu noktada cinsiyetin siber zorbalıkla ilişkisiz olduğunu tespit eden araştırmalara da yer verilmiştir (Kavuk ve Keser, 2011). Burada önemli bir diğer bulgu genel literatürle uyumlu olarak, internet kullanımının artmasına bağlı olarak siber zorbalığın da artış göstermesidir.

2013 yılında yapılan bir çalışmada ise siber zorbalığın tanımlanıp tespit edilebilmesi açısından öğretmen farkındalığı incelenmiştir (Yenilmez ve Seferoğlu, 2013). 583 öğretmene uygulanan ankette Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapan öğretmenlere sanal zorbalık konusundaki görüşleri sorulmuştur. Araştırmanın bulgularına baktığımızda, öğretmenlerin genel olarak siber zorbalıkla ilgili farkındalıklarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan öğretmenlerin çalıştıkları okulun sosyo-ekonomik düzeyinin ve internet kullanım sıklıklarının siber zorbalıkla ilgili görüşlerini etkilediği tespit edilmiştir. Farkındalık yüksek olduğu halde siber zorbalığı tespit ve mücadele etme noktasında öğretmenlerin kendileri yeterli bulmadıkları da görülmüştür (Yenilmez ve Seferoğlu, 2013,s. 430).

2015 yılında yayınlanan iki kapsamlı araştırmada ise, Ortaokul öğrencilerinin medya kullanımları ve siber zorbalık ilişkisi incelenmiştir. Birinci araştırmada Ankara'da 200 ortaokul öğrencisiyle bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma öğrencilerin medya kullanımı, sosyal medyadaki etkinlikleri ve siber zorbalık ilişkisi üzerinde durmuştur. Benzer içerikli çalışmalarda olduğu gibi burada da teknoloji kullanımının artmasına bağlı olarak siber zorbalığın artış gösterdiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin %24'ünün bir şekilde zorba ya da mağdur olduğu ortaya çıkmıştır. Erkeklerin ise kız öğrencilere göre daha fazla siber saldırgan oldukları ifade edilmiştir (Baştürk Akça vd., 2015). Yine 2015 yılında yayınlanan diğer çalışmada Türkiye genelinde yedi bölgeden 1400 ortaokul öğrencisiyle anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada siber zorba olma ile siber mağdur olma arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Cinsiyet, sınıf, şehir, bilgisayar sahipliği, internet bağlantısı ve sosyal medya kullanma gibi değişkenler dikkate alınmıştır. Bu çalışmanın bulgularına göre siber zorbalığa maruz kalma cinsiyete göre değişmemekle beraber, siber zorba olma erkekler lehine oldukça anlamlı oranda farklılaşmaktadır. Ayrıca bilgisayar sahibi olmak ve internete bağlanmak da siber riskleri artırmaktadır (Baştürk Akça vd., 2015, s.83).

2015 yılında yayınlanan başka bir araştırmada, ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık ve mağduriyet durumları incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 2014-2015 eğitim öğretim yılında Ankara'da farklı iki ortaokulda öğrenim gören 119 öğrenciden oluşmaktadır. Bu araştırmanın anahtar sözcükleri arasında siber zorbalık kavramı kullanıldıysa da metin içinde sanal zorbalık sözü tercih edilmiştir. Bulgulara göre, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun evinde bilgisayarının (%84) ve internetinin olduğu (%60,5) belirlenmiştir. Öğrencilerin %48,7'lik bir kısmı sanal zorbalığa uğradıklarını, bir kısmı da (% 47,1) başkalarının sanal zorbalığa uğradığına tanık olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmacılar bulguladıkları veriler eşliğinde, özellikle iletişim teknolojilerini yoğun bir biçimde kullanan çocuklar için sanal zorbalığın bir gerçeklik haline geldiğini vurgulamışlardır (Çelik vd., 2015).

Bu çalışmaların her birisi yeni bir araştırma alanı olan siber zorbalığın anlaşılması ve tanımlanması ve mevcut durumun tespiti noktasında katkı sağlamışlardır. Yapılan çalışmalarda Pimienta'nın yaptığı sınıflandırmanın ilk iki grubunun hâkim olduğu görülmektedir. Teknoloji, içerik ve uygulama temelli yaklaşımların yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak benimsendiği görülmektedir. Siber zorbalığın hangi toplumsal ilişki biçimleriyle ilişkili olduğu, teknolojik aracın toplumun örgütlenme sürecinde ne gibi kapasiteler yarattığı, siber zorbalık vakalarında kullanıcıların kültürel geçmişlerinin ve öznelere etkileşiminin hangi tarihsel-toplumsal süreçlere

bağlı olduğu sorularının analizlere dahil edilmesinin konunun tüm yönleriyle ortaya konulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Anket çalışmaları geniş örneklemeler açısından elverişli olsa da, verileri yorumlayabilmek daha doğrusu anlamlandırmak açısından mutlaka niteliksel çalışmaların da gerçekleştirilmesinin aciliyeti ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Siber zorbalık başlığı altında incelediğimiz araştırmaların ve daha genel istatistiklerin bize sunduğu verilerin açıkça gösterdiği üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Dünya genelinde erişimdeki eşitsizlikler önemli olmakla beraber başka bir açıdan bakarsak esas eşitsizlik teknolojinin kullanım biçimi, yetkinlik, dijital okuryazarlık konusunda yaşanmaktadır (Bek ve Aygün, 2016). Çok genel olarak bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla akranlara zorbalık edilmesi ve tacizi olarak tanımlanan siber zorbalık bu nedenle üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bilgi ve eğlence medyasının yakınsaması ve sosyal medyanın ortaya çıkması akran zorbalığı konusunda yeni araçlar yaratmaktadır (Barlett, Gentile vd, 2013: 300). Konuyla ilgili literatür incelendiğinde siber zorbalığın toplumsal nedenlerinin çok sınırlı olarak konu edildiği görülmektedir. Yaş, cinsiyet, okul başarısı, teknoloji kullanım oranları gibi değişkenler üzerinden yapılan çalışmalar konunun toplumsal boyutunu analizlerinin dışında bırakılmaktadır.

Alanla ilgili karşılaştırmalı çalışmalarda kimi toplumsal faktörler ele alınmakta ancak siber zorbalığın küresel bir sorun olmasının ardında yatan mevcut sistemin şiddeti üreten yapısı analizlere konu olamamaktadır. Huang ve Chou'nun Tayvan'da lise öğrencileri arasında yaptıkları çalışmada eğitim sistemi, okul iklimi ve kültürel normların konunun anlaşılması açısından daha önemli olduğu söylenmektedir (Huang ve Chou, 2010). Lapidot-Lefler ve Hosri'ye göre (2016) İsrail'deki Müslüman-Arap ve Hristiyan-Arap çocukların "kolektivist" bir kültürle buna karşılık Yahudi çocukların "bireyci" bir kültürle yetiştirilmesi zorba, kurban, zorba-kurban ve izleyici olmalarını belirlemektedir. Buna göre Arap kökenli çocuklar aileleri tarafından daha sıkı takip edilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı "anonim" kalabilme imkânı aile kontrolü dışında bir alan yaratmakta ve Arap kökenli çocukların siber zorba olma oranı artmaktadır. Li, Kanada ve Çin örneklemelerini karşılaştırdığı çalışmada siber zorbalık deneyimlerinde iki ülkede önemli benzerlikleri olduğunu; farkların ise kültürel yapılardan kaynaklandığını söylemektedir (Li, 2008). "Batılı", "doğulu", "kolektivist", "bireyci" gibi ikili karşıtlıkların içerisinde barındırdığı yaklaşımların genel olarak benimsendiği görülmektedir.

Yapılan çalışmalar siber zorbalığın küresel bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak mevcut sistemin yarattığı eşitsizliklerin, sadece güçlü olana yer veren rekabetçi sistemin yarattığı şiddet eğiliminin üzerinde durulmamaktadır. Pimienta'nın da belirttiği gibi alana hâkim olan teknoloji, kullanım ve içerik temelli analizler toplumsal ve kültürel nedenlerin yeterince ele alınamamasını getirmektedir. Konuya ilişkin yapılacak çalışmalarda kuramsal bir perspektifin geliştirilmesi, mevcut sistemle çocuklar ve gençler arasında görülen şiddet eğilimi arasındaki ilişkilerin irdelenmesi küresel bir sorun haline gelen siber zorbalık konusunda politikalar geliştirilmesine de katkıda bulunacaktır. Burada teknoloji tarafsız bir aktör olarak ele alındığında iktidar yapısıyla ilişkisi gözden kaçırılmakta; erişim ve kullanım yönündeki eşitsizlikler de görmezden gelinmektedir.

Diğer taraftan gençlerin boş zaman etkinliklerinin büyük oranda dijital ortamlar tarafından işgal edilmiş olması çok üzerinde durulmayan diğer bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kırılgan bir yaşta olan ergenlerin kendi kimliklerinin oluşması sürecinde dâhil oldukları sosyal mecraların baskısı ve etkisi mutlaka değerlendirilmelidir. Eğlence kültürü tüm araçlarını kullanarak (reklam, dizi, müzik, oyunlar vb) dört bir yandan gençleri iletişimsel ortamlara davet ediyor. Bu davet gençlere sisteme katılacak rekabetçi, kazanmayı, tüketmeyi ve gösterişi seven bireyler olarak seslenir. Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada siber zorbalığın ergenler arasında bir "eğlence" olarak görülmesi, akran grubu içerisinde "izleyici" edinme, prestij kazanma aracı olarak düşünülmesi (Smith vd., 2008) sorunun eğlence kültürü bağlamında ele alınmasının çok önemli açılımlar sunabileceğini de gösteriyor. Yeni iletişim teknolojileri içinde kendini gerçekleştirme, özgürleşme vaadini de barındırmaktadır. İşte bu noktada konunun bireyselleştirilmiş, "özcü" yaklaşımların dışında, mevcut eğlence kültürüyle ilişkisi bağlamında ele alınması; kolektif bir medya okuryazarlığı hareketinin oluşturulması bu ilişkileri dönüştürebilir.

Akran zorbalığı yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeni araçlar elde ediyor. Oskay'ın da belirttiği gibi günümüz yarışmacı ve bireyci kültürü nedeniyle "mutluluk avına" çıkan insan kendi mutluluğunu toplumsal mekanizmaya ya da yaşamın kendi dışındaki işleyiş mekanizmasına terk etmiş bulunuyor (Oskay, 2016, s. 148). Şiddetin toplumsal köklerinin sistem içinde nasıl konuşlandığı, neye hizmet ettiği, kimin lehine çalıştığı teknoloji dolayısıyla nasıl dönüştüğü gibi konular araştırma sorunsallarına dâhil edildiğinde, zorbayı da kurbanı da başka bir yerden anlamayı başarabileceğimiz kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Y. (2011). Cyberbullying and victimisation among Turkish University students, *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(7), 1155-1170.
- Arıca, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N., Memmedov, C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents, *CyberPsychology&Behavior*, Volume: 11, Number: 3, 253-261.
- Ayas, T. ve Horzum, Barış, M. (2010). Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 1-17.
- Barlett, C. P., Gentile, D. A., Anderson, C. A., Suzuki, K., Sakamoto, A., Yamaoka, A. and Katsura, R. (2013). Cross-Cultural Differences in Cyberbullying Behavior: A Short-Term Longitudinal Study, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol 45(2), 300-313.
- Baştürk Akça, Sayımer E., İ. ve Ergül, S. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Medya Kullanımları ve Siber Zorbalık Deneyimleri: Ankara Örneği, *Global Media Journal TR Edition*, 5(10), Bahar, 71-86.
- Bek, G., M. ve Aygün, E. (2014). Eşitsizlik ve Kimlik Ekseninde Gençler ve Yeni Medya, Mine Gencil Bek (Ed.), *Medya Çocukluk ve Gençlik* içinde (133-163), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Çelik, A., Çelen, F. K. v, Seferoğlu, S. S. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık ve Sanal Mağduriyet durumlarının İncelenmesi, *Akademik Bilişim*, 4-5 Şubat. <http://ab.org.tr/ab15/bildiri/468.docx>, (Erişim tarihi:5 mart 2017).
- Çetin, B., Yaman, E. ve Peker, A. (2011) Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability, *Computer & Education*, 57(4), 2261-2271.
- Del Rey, R. Vd. (2015). Structural validation and cross-cultural robustness of the European Cyberbullying Intervention Project Questionnaire, *Computer in Human Behaviour*, 50, 141-147.
- Erdur-Baker, Ö. (2009). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of Internet-mediated communication tools, *New Media and Society*, 12 (1), 109-125.
- Huang, Y. and Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan, *Computer in Human Behaviour* 26, 1581-1590.
- İnal, K. (1992). Bazı Paradigmalarda Eğitim ve Özgürlük İlişkisi, *A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, sayı 2, 795-820.
- Internet World Stats. (2016). Usage and Population Statistics. <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> .(Erişim tarihi: 5mart 2017).
- Kavuk, M. ve Keser, H. (2011). İlköğretim Okullarında Siber Zorbalık, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Erişim 2 Mart 2017. <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/upload/files/3101kavuksiber-zorbalik.pdf>. (Erişim tarihi:2 Mart 2017).
- Korucu, A., Usta, E. ve Toraman, L. (2016). Türkiye’de Siber Zorbalık alanında Yapılan 2010-2016 Dönemi Araştırmalarındaki Yönelimsel Eğilimler, *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, Cilt:13, sayı 2, 111-123.
- Kowalski, R. M., Schroeder, A. N., Giumetti, G. W., Latenner, M. R. (2014) Bullying in the Digital Age: A Critical Review and Meta Analysis of Cyberbullying Research Among Youth, *Psychological Bulletin*., Vol 140 No 4,1073-1090.
- Lapidot-Lefler, N. and Hosri, Hanan (2016). Cyberbullying in a diverse society: comparing jewish and Arab adolescents in Israel through the lenses of Individualistic versus collectivis cultures, *Sosial Psychology Education*, 19, 569-585.
- Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents’ experience related to cyberbullying, *Educational Research*, 50:3, 223-234.
- Livingstone, S. (2005). Critical Debates in Internet Studies: reflections on an Emerging Field. in *Mass Media and Society*, (4th Edition), James Curran and Michael Gurevitch (Ed.), London, 9-29.
- Olweus, Dan (2013), “ School Bullying: development and Some Important Challenges” <http://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516>.(Erişim tarihi 30 Mart 2017).
- Oskay, Ü. (2016). *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar*, İstanbul: İnkılap.

- (2016). *İletişimin ABC'si*, İstanbul: İnkılap.
- Patchin, J. W. and Hinduja, S. (2013). Social Influences on Cyberbullying Behaviors Among Middle and High School Students, *Journal of Youth Adolescence*, 42:711-722.
- (2015). Measuring Cyberbullying: Implications for Research, *Aggression and Violent Behaviour*, 23, 69-74.
- Sabella, R. A., Patchin, J. W., Hinduja, S. (2013). Cyberbullying Myths and Realities, *Computer in Human Behavior*, 29, 2703-2711
- Slonje R. And P. K. Smith (2008), Cyberbullying: Another Main Type of Bullying, *Scandinavian Journal of Psychology*, 49 (2), 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. and Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its Nature and Impact in Secondary School Pupils, *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49:4, 376-385.
- Tokunaga, R. (2010), Following you home from school: A Critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization, *Computer in Human Behaviour*, 26, 277-287.
- Torres, F. C. and Vivas, G. M. (2016).Cyberbullying and Education: A Review of Emergent Issues in Latin America Research, *Cyberbullying Across the Globe*, edited by Raul Navarro, Santiago Yubero and Elisa Larranaga, Springer.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. <http://tuik.gov.tr> /(Erişim tarihi: 3 mart2017).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması.<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15866/> (Erişim tarihi: 3 mart 2017).
- Yenilmez, Y. ve Seferoğlu, S. S. (2013). Sanal Zorbalık ve Öğretmenlerin Farkındalık Durumlarına Bir Bakış, *Eğitim ve Bilim*, Cilt 38, Sayı,169, 420-432.
- Ybarra, M. L., Boyd, D., Korcmaros, J. O., Oppenheim, J. (2012). Defining and Measuring Cyberbullying within the larger context of Bullying Victimization, *Journal of Adolescent Health*, 51, 53-58.